

1. תאוריית פעולת הדיבור

מבע לשוני אינו מתקיים בחלל ריק אל בתוך הקשר מסוים ובנסיבות מסוימות וחשוב להבחין בין משמעות המשפט, לפי הדקדוק הלשוני הנבחר על ידי הדובר, לבין כוונתו הלכה למעשה (צרפתי, 1983, 22). הדיבור משמש אמצעי להבעה ולביטוי עצמי, להתמודדות עם העולם, לפיתוח גישה ביקורתית כלפי המציאות, לרכישת ידע, להידברות ולניהול חיים בצוותא. התנסויות אלה מזמנות מפגש עם תרבויות וקהילות שיח שונות בחברה רב-תרבותית ורב-לשונית. פעולות דיבור הן מבעים לשוניים המובנים בתוך הקשרן, כחלק מן השיח השלם. למעשה פעולת דיבור כשמה כן היא: פעולה שהדיבור מבצע. פעולות הדיבור, מלבד היותן חלק חשוב בשפה מבחינת היבט התוכן, קשורות גם להיבט הלשון ויש להן תפקיד חשוב בהיבט התקשורתי של לימוד השפה המייצגת ומשמשת את התרבות הישראלית (מוציניק, 2014, 129).

מחקרים מראים לאורך כל הדרך כי כללי הדיבור נקבעים על לבסיס תרבות ומשתנים בהתאם לכך (Blum-Kulka & Olshtain, 1984, 235). כאשר למעשה הבדלי תרבות הבאים לידי ביטוי בשפה עלולים לגרום רעשים רבים באסטרטגיות ההבנה בשיח (מוציניק, 2002, 139). מיומנות תקשורתית מותנה ביותר מאשר כללי השפה, הדקדוק והפונולוגיה של השפה אלא גם בכללים הסוציו-תרבותיים של שימוש בדיבור מתאים ולעיתים קרובות הם בעלי משמעות חברתית ועל כן על הדובר להיות בעל ידע סוציו-תרבותי שלל מקור השפה (Blum-Kulka & Olshtain, 1984, 236). תכונות של הקשר חברתי, כמו מרחק ועוצמה בין בני שיח, מקיימים תפקיד משמעותי בבחירת האסטרטגיות בפעולת הדיבור בכל התרבויות, וניתן להעריך אותן באופן שונה בין תרבות אחת לאחרת (Blum-Kulka & Olshtain, 1984, 237).

תיאורית פעולת הדיבור היא תיאוריה בסיסית בפרגמטיקה¹ כאשר המבע אינו רק בגדר אמירה, אלא עומדת מאחוריו מטרה, ומכאן שמה של פעולת הדיבור (מוציניק, 2002, 116). שאלה, פקודה, הבטחה או התנצלות הם סוגים של פעולות דיבור. תרומתה העיקרית של תיאוריית פעולת הדיבור היא הסבת תשומת הלב כי למבעים דומים ו/או זהים עלולות להיות מטרות שונות. משפט זה יכול להוות פעולות דיבור שונות כאשר הכוונה של הדובר מותאמת לנסיבות בה נאמרת (מוציניק, 2002, 117).

1.1 תאוריית פעולת הדיבור על-פי ג'ון אוסטין

פעולת דיבור, לפי אוסטין (מוציניק, 2014, 152) היא פעולה המתממשת על ידי הבעת מבע כאשר ההנחה בבסיס מושג זה היא שלדובר יש כוונה העומדת מאחורי דבריו והמבע הלשוני נועד לממש ולחזק כוונה זו. משמעות של מבע אפוא אינה נקבעת רק על פי התוכן הסמנטי שלו, אלא גם על פי כוונת הדובר ולפי האופן בו הוא מנסה לממש כוונה זו באמצעות פעולת הדיבור (אוסטין, 2006, 37).

1.1.1 מבע ביצועי ומבע קביעתי

אוסטין (2006) טען כי משפט טענה מתאם סיטואציה מסוימת או מצהיר על עובדה מסוימת (אמיתי או שקרי). עם זאת, כידוע, קיימים משפטים אשר אינם קביעה אלא שאלות, קריאות, פקודות או חייווי שלא תמיד מציגים עובדות (מוציניק, 2014, 152). אלו מכונים על אוסטין, מבע ביצועי ומבע קביעתי.

מבע **קביעתי** הוא למעשה מבע אשר קובע עובדה ותכליתו אינה מעבר לאמירה שהיא אמיתית או שקרית. לעומתו, מבע **ביצועי** הוא מבע שאינו מתאר או קובע דבר מה ולכן אינו אמיתי או שקרי. בנוסף לכך, הוא

¹ פרגמטיקה – עוסקת בכל ההיבטים של המשמעות שאינם קשורים ישירות לתנאי האמת של הדיבור

מבע אשר הבעתו מהווה עשייה של פעולה (אוסטין, 2006, 39). זאת ועוד, כפי שהשיפוט של מבע קביעתו נעשה במונחים של אמת ושקר, שיפוטו של מבע ביצועי יעשה במונחים של הצלחה או כישלון (2006, 39).

1.1.2 מבע ביצועי ראשוני ומבע ביצועי מפורש

אוסטין (מוציניק, 2014, 155) מבחין בין שני סוגי מבע קביעתו. האחד, הוא מבצע ביצועי מפורש כאשר זה מכיל פועל ביצוע מורה. בסוג מבע זה, הדובר מבצע את פעולת ההוראה בו זמנית שהוא מתאר אותה וזו למעשה הדרך היעילה ביותר לבצע פעולה באמצעות דיבור. לעומת מבע ראשוני, בו הדובר מתכוון לבצע פעולה של הוראה, בקשה, המלצה, הצעה וכדומה. מבע מסוג זה, עלול לעורר אי בהירות בכל הנוגע לפרשנות שלו מאחר והפעולה שהדובר מבצע איננה נאמרת במפורש.

1.1.3 סיווג פעולות הדיבור על-פי אוסטין

אוסטין מציע סיווג של מבעים לחמש קבוצות לפי כוחן האלקציוני²: **פסקניים** – מבעים אשר בהם ניתן פסק דין על ידי שופט, חבר משובעים וכדומה. למשל, לזכות, להרשיע. **הפעלתיים** – מבעים בהם קיימת החלטה בעד או נגד פעולה מסוימת. למשל, לייצץ, להמליץ, להפציר. **התחייבותיים** – חיוב הדובר לפעולה מסוימת. למשל, להבטיח, להמר, להיענות. **תגובתיים** – מבע הכולל רעיון לתגובה בגין התנהגותם של אחרים ולהבעת עמדה בכל הנוגע להתנהלותם

1.2 תאוריית פעולות הדיבור על-פי ג'ון סרל

לדעת סרל (מוציניק, 2012, 118), היחידה התקשורתית המזערית, אינה המילה או המשפט אלא פעולת הדיבור עצמה, קרי היחידה המינימלית של התקשורת הלשונית. כל יחידת תקשורת, לפי סרל, מורכבת מהמבע הלוקציוני (האמירה עצמה, הפקת צלילים בעלי משמעות), והפרפומטיבי (הפעולה שמושגת באמצעות הדיבור, קרי ההשפעה שנוצרת בין השומעים וממשת את כוונת הדובר) ולא ניתן להפריד ביניהם (מוציניק, 2012, 118).

1.2.1 מבנה פעולות הדיבור על-פי סרל

סרל (מוציניק, 2012, 161) טען כי כל יחידת תקשורת לשונית מורכבת משני חלקים: פרופוזיציה ופונקציה. למבעים שונים יתכנו קיומו של תוכן פרופוזיציונאלי משותף, כאשר כולם מאזכרים את אותו המושא³ במבע ומחילים עליו נשוא⁴ זהה. כמו כן, סרל מאמין כי גם האמירה היא סוג של

² אלוקציה – מונח מתוך תאוריית הדיבור של אוסטין כאשר זוהי הכוונה של הדובר כלומר, המשמעות שהדובר ניסה להטעין בתוך המבע (מוציניק, 2012, 158)

³ מושא – שם עצם שעליו מתבצעת פעולה, משלים פועל העונה על השאלות את מי, את מה, במי, במה, למי, למה וכדומה. מתוך: המכלול, האנציקלופדיה היהודית

⁴ נשוא – מעמדו התחבירי של רכיב המשפט, המתאר או מאפיין את נושא המשפט. מתוך: המכלול, האנציקלופדיה היהודית